

# Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov

---

ASTA VREČKO

---

Klub neodvisnih likovnih umetnikov, pogosto krajše imenovan kar Neodvisni, je v tridesetih letih 20. stoletja pustil neizbrisen pečat na umetnostnem področju. Kljub temu da posamezni člani valjajo za osrednje slovenske umetnike, samo delovanje kluba v umetnostni zgodovini ni bilo podrobneje obravnavno. Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov je praviloma omenjen pri monografskih obravnavah njegovih članov, konkretnjših zapisov o delovanju skupine pa je malo. France Šijanec, ki je sicer z naklonjenostjo spremljal njihovo delo, je v uvodu leta 1961 objavljene prve velike sinteze moderne umetnosti *Sodobna slovenska likovna umetnost* skupino omenil kot eno izmed ključnih v obdobju med vojnama, a se ji bolj poglobljeno v knjigi ni posvetil.<sup>1</sup> Edina celostna obravnava skupine je najverjetneje diplomska naloga Asje Jemo Krečič, ki je nastala na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani leta 1972.<sup>2</sup> Na različnih mestih sta o Neodvisnih pisala tudi Špelca Čopič<sup>3</sup> in Tomaž Brejc.<sup>4</sup>

Neodvisnim je bila leta 1992 ob petinpetdeseti obletnici ustanovitve posvečena razstava v Bežigrasjski galeriji, ob čemer je izšel manjši katalog. V kratkem uvodnem besedilu je Franc Zalar izrazil začudenje, da do sedaj nobeni galeriji »ni uspelo pripraviti vsaj skromne razstave, ki bi nas vpeljala oziroma predstavila delovanje in pomen Kluba neodvisnih, skupine slovenskih likovnih ustvarjalcev, ki jo lahko šte-

---

<sup>1</sup> Fran ŠIJANEC, *Sodobna slovenska likovna umetnost*, Maribor 1961, pp. 22–23.

<sup>2</sup> Asja JEMO, *Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov*, Filozofska fakulteta: diplomska naloga, Ljubljana 1972. Za prijazno posredovanje diplomske naloge se zahvaljujem Asji Jemo Krečič in dr. Petru Krečiču.

<sup>3</sup> Špelca ČOPIČ, *Slovensko slikarstvo*, Ljubljana 1966, pp. 168–170; Špelca ČOPIČ, *Koloristički realizam u slovenačkom slikarstvu četvrte decenije, Četvrta decenija, Ekspresionizam boje, kolorizam, poetski realizam, intimizam, koloristički realizam* (Beograd, Muzej savremene umetnosti, junij–julij 1971, ed. Miodrag B. Protić), Beograd 1971, pp. 57–62.

<sup>4</sup> Tomaž BREJC, *Temni modernizem*, Ljubljana 1991, pp. 160–161. Nekatera besedila so zbrana v knjigi: Tomaž BREJC, *Študije o slovenskem slikarstvu v 20. stoletju*, Ljubljana 2010, pp. 96–220.

jemo za eno najpomembnejših likovnih združenj v času med obema vojnama in iz katere so izšli nekateri najimenitnejši slovenski likovni ustvarjalci našega časa.«<sup>5</sup> Tega so se zavedali tudi v Moderni galeriji, saj je Zoran Kržišnik že leta 1986 uvod v katalog razstave *Ekspressionizem in nova stvarnost na Slovenskem* končal z besedami, da se »že pripravlja načrt in zbira gradivo za naslednjo [razstavo, op. a.], za predstavitev generacije, znane pod imenom Neodvisni.«<sup>6</sup> A do neposredne realizacije razstave ni prišlo. V letih 2004–2007 je bila v Moderni galeriji v Ljubljani razstavna trilogija, ki se je ukvarjala z deli iz tridesetih let 20. stoletja iz galerijske zbirke. Kustos in pisec spremnih študij je bil Igor Kranjc, ki se je v kronološko zastavljenih katalogih skupini posvetil predvsem v zadnji ediciji.<sup>7</sup> Leta 2019 pa je Moderna galerija pripravila mednarodno razstavo *Na robu: vizualna umetnost v Kraljevini Jugoslaviji (1929–1941)*, ob kateri je izšel tudi dvojezični katalog.<sup>8</sup>

## Ustanovitev Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov in njegovi člani

Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov je bil formalno ustanovljen na občnem zboru 27. avgusta 1938 v gostilni Košak v Ljubljani. Navzoči so bili kulturni uredniki vseh ljubljanskih dnevnikov in poročevalci iz Beograda. V imenu pripravjalnega odbora je program predstavil Nikolaj Pirnat. Po besedah članov so ga ustanovili tako zaradi organizacijskih kot tudi sindikalnih razlogov, saj naj bi združenje zastopalo strokovne interese svojih članov, materialno zaščitilo umetnike in prirejalo razstave doma in v tujini.<sup>9</sup> S tem so želeli mlade slovenske umetni-

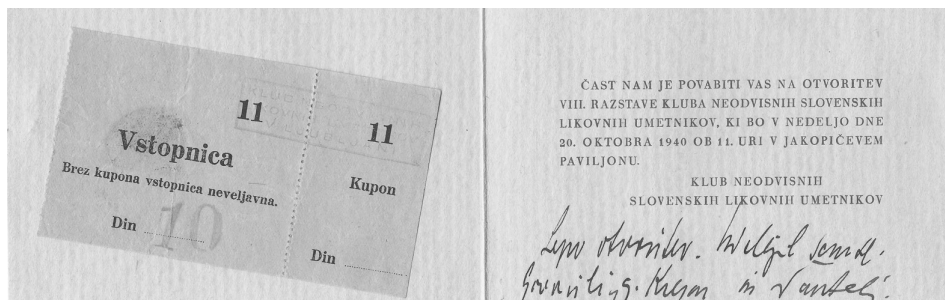
<sup>5</sup> Franc ZALAR, *Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov* (edd. Franc Zalar – Miloš Bašin, Bežigradska galerija, Ljubljana, marec–april 1992), Ljubljana 1992.

<sup>6</sup> Zoran KRŽIŠNIK, *Ekspressionizem in nova stvarnost na Slovenskem, 1920–1930*, (Ljubljana, Moderna galerija, 10. oktober–21. december 1986, edd. Milček Komelj – Igor Kranjc), Ljubljana 1986, uvod, s.p.

<sup>7</sup> Igor KRANJC, Vprašanje barve v času monokromatičnega realizma, *Umetnost tridesetih let iz zbirke Moderne galerije Ljubljana, tretji študijski zvezek 1937–1941* (Ljubljana, Moderna galerija, 22. december 2006–8. februar 2007, ed. Igor Kranjc), Ljubljana 2006, pp. 5–23.

<sup>8</sup> Za katalog sem prispevala besedilo o slovenski umetnosti tridesetih let, v katerem omenjam tudi Klub neodvisnih. Dela članov kluba so bila predstavljena na razstavi (Asta VREČKO, Pomnoženo zrcalo družbe: slovenska umetnost tridesetih let = A multiplied mirror of society: Slovenian art in the 1930s, *Na robu = On the brink: vizualna umetnost v Kraljevini Jugoslaviji (1929–1941) = the visual arts in the Kingdom of Yugoslavia (1929–1941)* (Ljubljana, Moderna galerija, Ljubljana, 25. april. –15. september 2019, edd. Marko Jenko – Beti Žerovc), Ljubljana 2019, pp. 152–193).

<sup>9</sup> Zapisnik ustanovnega občnega zbora dne 27. 8. 1938, Narodna in univerzitetna knjižnica NUK, Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov, inv. št. 22/199. Jemo Krečič navaja pričevanje Zdenka Kalina, da so klub ustanovili tudi iz povsem formalnih razlogov. Saj so umetniki želeli obiskati Pariz



1. Vabilo na VIII. razstavo Kluba neodvisnih slovenskih umetnikov. Ljubljana, Narodna galerija, Windischerjeva zapuščina

ke povezati v enotno usmerjeno organizacijo, ki jih bo podpirala »ne le v njihovem socialnem prizadevanju, marveč tudi v njihovi umetnostni afirmaciji.«<sup>10</sup> Ob tem se jim je zdelo vredno posebej javno poudariti, da njihovo delovanje ni usmerjeno proti Društvu slovenskih likovnih umetnikov (DSLJU).<sup>11</sup>

V Slovincu je izšel zapis Boga Preglja, v katerem so izpostavljene vloge kluba v boju za čisto umetnost in boj proti akademizmu ter namen, da bi klub izgradil lasten paviljon, za katerega so člani celo zbirali denar.<sup>12</sup> Med prednostne naloge za slovensko umetnost so postavili ustanovitev umetnostne obrtne šole in umetniške akademije.<sup>13</sup> DSLJU-ju so predlagali, naj zahteva od banovine dodatek v gradbeno uredbo, ki bi določal 2,5 % gradbene vsote za likovni okras pri stavbah nad 5.000.000 dinarjev.<sup>14</sup>

in denar skušali dobiti z organiziranjem plesa v Kazini, ker pa so v tistem času smeli početi le klubi. Jemo Krečič ob tem poudari, da se ji takšno naključje ne zdi verjetno, saj že sam motiv (ogled razstave v Parizu) kaže na njihovo programsko usmerjenost (JEMO 1972, cit. n. 2, p. 5–6).

<sup>10</sup> Ustanovitev kluba neodvisnih umetnikov v Ljubljani, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 19/200, 30. 8. 1938, p. 7.

<sup>11</sup> Neodvisni likovni umetniki so ustanovili svoj klub, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 19/199a, 29. 8. 1938, p. 2. Neodvisni so ostali aktivni tudi v stanovskem društvu likovnih umetnikov. Nikolaj Pirnat je bil nekaj časa celo v predsedstvu DSLJU, tudi drugi člani Neodvisnih so zasedali različne funkcije in sodelovali pri sestavljanju sindikalnih pravil. Vidnejši člani DSLJU so sodelovali na odprtjih razstav Neodvisnih. Vendar se Neodvisni v nekaterih stvareh z društvom niso strinjali. Prizadevali so si, da bi DSLJU preuredilo društvena pravila v pravila sindikalne organizacije, ker »... naloga stanovske organizacije je ščititi in podpirati interese svojih članov in svojega stanu, medtem ko ima društvo le take naloge, kakor si jih s svojimi pravili zastavi.« (Pismo Kluba neodvisnih DSLJU, Ljubljana, 11.10.1938 cit. in: JEMO 1972, cit. n. 2, p. 15). V tem obdobju je bilo sodeč med njimi kar nekaj dopisovanja glede spreminjanja društvenih pravil (cf. zapisniki 1938, NUK, inv. št. 22/199).

<sup>12</sup> Klub neodvisnih likovnih umetnikov, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 56/198a, 30. 8. 1938, p. 5.

<sup>13</sup> Neodvisni likovni umetniki so zborovali, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 20/199b, 28. 8. 1939, p. 8.

<sup>14</sup> Zapisnik VII seje, 20. 3. 1939, NUK, inv. št. 22/199.

Na ustanovnem zboru kluba je bil kot predsednik izvoljen Stane Kregar, ki je predstavil program kluba za naslednje leto. Tajnik kluba je postal Maksim Sedej, blagajnik Marij Pregelj, poslovni tajnik njegov brat Bogo Pregelj. Funkcije v nadzornem odboru so zasedli Zdenko Kalin, Nikolaj Pirnat in Karel Putrih.

Neodvisne je v najširši zasedbi sestavljalo štirinajst slikarjev in kiparjev: Zoran Didek (1910–1975), Boris Kalin (1905–1975), Zdenko Kalin (1911–1990), Stane Kregar (1905–1973), France Mihelič (1907–1998), Zoran Mušič (1909–2005), Nikolaj Omersa (1911–1981), France Pavlovec (1897–1959), Nikolaj Pirnat (1903–1948), Marij Pregelj (1913–1967), Karel Putrih (1910–1959), Maksim Sedej (1909–1974), Francišek Smerdu (1908–1964) in Evgen Sajovic (1913–1986).<sup>15</sup> Francišek Smerdu se po velesejemski razstavi leta 1938 na razstavah, na katerih so sodelovali le umetniki Neodvisnih, ni več pojavljal.<sup>16</sup>

Člani skupine so večinoma študirali na akademiji v Zagrebu, ki je bila edina likovna akademija v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Kraljevini Jugoslaviji.<sup>17</sup> Izjemi sta bila le slikar Stane Kregar in kipar Karel Putrih, ki sta študirala v Pragi.

Že na ustanovnem sestanku so razglasili častne člane »za zasluge, ki jih imajo na razvoju slovenske umetnosti«. <sup>18</sup> To so postali Fran Windischer<sup>19</sup>, France Stele in

<sup>15</sup> Sajovic in Pavlovec sta se skupini priključila pozneje. Sajovic je bil med najmlajšimi in se je včlanil po diplomi v Zagrebu, prvič pa je razstavljal v okviru kluba na *Peti umetnostni razstavi Kluba Neodvisnih* leta 1939. Pavlovec je sicer sodeloval že na *Prvi razstavi del mladih slovenskih slikarjev in kiparjev mladih* in pogosto z Neodvisnimi na skupinskih razstavah, a ga prav na peti razstavi, na kateri naj bi sodelovali vsi takratni člani, ni bilo.

<sup>16</sup> Delen odgovor na to najdemo v zapisu Staneta Mikuža, ki je izšel kot del polemike ob razstavi Neodvisnih leta 1940 (na tej točki so bili odnosi med kritikom in umetniki že precej zaostreni, tako da gre najbrž bolj za domnevo kot razlago): »Francoskega gledanja se odločno osvobojuje kipar Fr. Smerdu. ki je tedaj razstavljal z g. Sedejem in g. S. Kregarjem. Menda zato ta tudi ni več član „francosko gledajočega“ kolektiva, njegova umetnost pa je vedno boljša in individualnejša.« (Stane Mikuž, Ob načelnih mislih o razstavi Neodvisnih, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 68/264a, 16. 11. 1940, p. 8).

<sup>17</sup> Od slikarjev je prvi začel študij najstarejši Pavlovec, preostali pa so prišli v Zagreb, ko je že diplomiral. Mihelič je začel s študijem v šolskem letu 1927/1928, naslednje leto sta se mu pridružila Zoran Didek in Maksim Sedej. Nato se je na akademijo vpisal še Zoran Mušič. Leta 1932 sta s študijem v Zagrebu pričela Nikolaj Omersa in Marij Pregelj. Kot zadnji se je leta 1934 vpisal na akademijo Evgen Sajovic. Pavlovec, Mihelič in Didek so šolanje zaključili pri Vladimirju Beciću, Mušič in Pregelj sta bila študenta Ljuba Babića, Sedej, Omersa in Sajovic pa Marina Tartaglie. Z izjemo Pavlovca, ki je diplomiral je leta 1927, so študij končali v tridesetih letih, v razponu od leta 1931 (Mihelič) do leta 1938 (Sajovic).

<sup>18</sup> Neodvisni likovni umetniki so... 1938, cit. n. 11, p. 2.

<sup>19</sup> Gospodarstvenik Fran Windischer je bil društvu zelo naklonjen. Windischerjeva zapuščina v Narodni galeriji priča, da je njihove aktivnosti redno spremljal in umetnike z nakupi večkrat denarno podprl (Cf. Aleksander BASSIN, *Fran Windischer, 1877–1955: gospodarstvenik, publicist, predsednik Narodne galerije* (Narodna galerija, 24. februar–27. marec 2011, ed. Mateja Krapež), Ljubljana 2011, pp. 7, 18). Za vso pomoč pri podatkih in gradivu Frana Windischerja se iskreno zahvaljujem Aleksandru Bassinu.

Janez (Ivan) Zorman.<sup>20</sup> Naslednje leto na rednem občnem zboru pa je bil imenovan za častnega člana še Izidor Cankar, takrat že veleposlanik v Argentini. Častni člani so dobili sliko enega od članov, Windischerju so podarili delo Staneta Kregarja, Cankarju pa Marija Preglja. Izbor častnih članov med avtoritetami na področju slovenske umetnosti je dal klubu večjo težo in zagotavljal jamstvo kakovosti skupine.

## Poimenovanje kluba

»/.../ živa umetnost [ima] nešteto izrazov. V svojih začetkih je potoglavala in negotova, ker šele išče svoj izraz. Brez vodnikov je in brez svetnikov ter se razvija le iz nujnosti svoje življenjske sile. Zato je upravičena, da nosi ime — Neodvisna. Ker je mlada, je vsa borbena in nepopustljiva, nepomirljiva. Ve, da je le v njej razvoj in zato sili občinstvo, da jo mora priznati kljub nerazumevanju in posmehovanju.

V prvem boju žive umetnosti z občinstvom in uradnim pojmovanjem so Nepomirljivi — Neodvisni po dvajsetletni borbi zmagali.«<sup>21</sup>

Odločitev za poimenovanje Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov postavlja vprašanje, zakaj so se za takšno ime odločili. Izraz »neodvisni« ima v umetnostni zgodovini dolgo tradicijo. V francoski umetnosti so bili pod to oznako zajeti različni trendi modernizma v obdobju med vojnama. Izraz izvira iz Salona neodvisnih (Salon des Indépendants), letnih razstav društva neodvisnih umetnikov (Société des Artistes Indépendants), ustanovljenega 1884, ki so predstavljale nasprotje akademski umetnosti.

Člani so ob različnih priložnostih omenili razloge za poimenovanje, najbolj izčrpno v besedilu, objavljenem v katalogu razstave leta 1940 v Zagrebu, in manifestu kluba.<sup>22</sup> V prvem primeru so zapisali, da so se tako pri izbiri imena kot pri likovnem izražanju naslonili na francoske vzore, ki so jih prilagodili slovenskemu človeku in njegovemu razumevanju.<sup>23</sup>

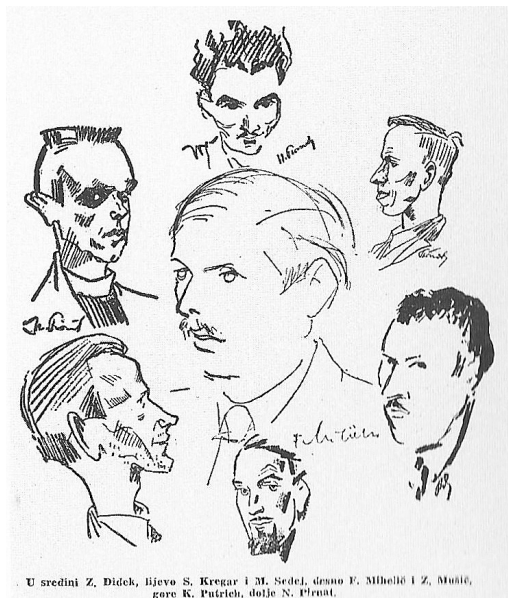
Slovenski Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov ni bila prva umetniška skupina s tem imenom v Kraljevini Jugoslaviji. Na Hrvaškem je med letoma

<sup>20</sup> Neodvisni likovni umetniki so... 1938, cit. n. 11, p. 2.

<sup>21</sup> Razmišljanje Preglja ni sicer neposredno vezano na umetnost kluba, vendar gre za prvi članek v sklopu prispevkov Neodvisnih v reviji Sodobnost, kar vzpostavlja vzporednice s klubom in posredno legitimira njihovo poimenovanje ter ga umesti v zgodovinski kontekst (Bogo PREGELJ, O živi umetnosti, *Sodobnost*, 6/9–10, 1938, p. 469).

<sup>22</sup> Nastop kluba neodvisnih, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 65/210a, 14. 9. 1937, p. 5.

<sup>23</sup> *Izložba savremene slovenske likovne umjetnosti, Klub nezavisnih slovenskih likovnih umjetnika* (Dom likovnih umjetnosti, Zagreb, september 1940), Ljubljana 1940.



2. V sredini Z. Didek, levo S. Kregar in M. Sedej, desno F. Mihelič in Z. Mušič, zgoraj K. Putrih, spodaj N. Pirnat. Objavljeno v Večeru, 11. 9. 1940, Zagreb.

U sredini Z. Didek, lijevo S. Kregar i M. Sedej, desno F. Mihelič i Z. Mušič, gore K. Putrih, dolje N. Pirnat.

1921 in 1927 delovala Skupina neodvisnih umetnikov (Grupa nezavisnih umjetnika), s katero sta povezana tudi zagrebška profesorja na akademiji Ljubo Babić in Vladimir Becić. V tridesetih letih pa se je pojavila nova skupina s podobnim imenom. Po prepovedi delovanja umetniškega združenja Zemlja leta 1935 so namreč nekateri izmed nekdanjih »Zemljašev« razstavljali kot Skupina neodvisnih hrvaških umetnikov.<sup>24</sup> V Beogradu je bila sredi tridesetih let po sporih ob razstavah v Paviljonu Cvijeta Zuzorić prirejena tako imenovana „bojkotaška“ razstava in leta 1936 je bil tam ustanovljen Salon neodvisnih. Nekateri člani ljubljanskega Kluba neodvisnih umetnikov so v tem času razstavljali v Beogradu, tudi na razstavah povezanih z dogajanjem okoli Salona neodvisnih.<sup>25</sup>

K izbiri imena Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov je morda pripomogel tudi Rajko Ložar, ki je v Slovincu še pred prvo razstavo skupine pripo-

<sup>24</sup> Združenje umetnikov Zemlja (Udruženje umjetnika Zemlja) je delovala med letoma 1929 in 1935, nato je njeno delovanje prepovedala policija. Skupina je bila bolj socialno angažirana in umetniki so v svojem programu kot cilj označili neodvisnost našega likovnega izraza. Osrednja osebnost je bil Krsto Hegedušić. Leta 1930 se je Združenje umetnikov Zemlja predstavilo tudi v Ljubljani skupaj z umetniki Četrte generacije na *Razstavi sodobne grafike* v Jakopičevem paviljonu (Petar PRELOG, Udruženje umjetnika Zemlja: od društvene angažiranosti do kulturnog nacionalizma (*Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929. –1935.* (Zagreb, Klovičevi dvori, 28. november 2019–1. marca 2020, edd. Danijela Markotić – Petar Prelog), Zagreb 2019, pp. 10–65).

<sup>25</sup> V Beogradu je 1936 nastal Salon neodvisnih. Kot skupina so se pojavili naslednje leto, ko je imela skupina prvo razstavo v Inženirskem domu (Božica Čosić, *Socijalna umetnost u Srbiji, 1929–1959. Nadrealizam, postnadrealizam, socialna umetnost, umetnost NOR-a, Socialistički realizam* (Beograd, Muzej suvremene umetnosti, april–junij 1969), Beograd 1969, pp. 9–17).

mnil, da pri nas »*posebne, izrazite mlajše grupe „neodvisnih“ ni.*«<sup>26</sup> Vsekakor podobno poimenovanje sicer precej raznorodnih umetnostnih skupin v Kraljevini Jugoslaviji kaže na to, da je bila *neodvisnost* označevalec, pod katerim so se našli najrazličnejši umetniki.

Pri poimenovanju kluba je treba upoštevati tudi navezavo na starejšo generacijo slovenskih umetnikov - impresioniste. Neodvisni so se želeli predstavljati kot nova, slovenska umetnost, ki posega po drugačnih zgledih in je od tradicije neodvisna, a hkrati pomeni naslednji korak v razvoju slovenske umetnosti. Neodvisni so s tem apelirali tako na ljubitelje tradicije kot tiste, ki so v umetnosti iskali novosti.<sup>27</sup> Kljub temu da so se umetniki sami sklicevali le na primer iz francoske umetnosti, lahko sklepamo, da so kot zavzeti spremljevalci likovnega dogajanja poznali in razumeli tudi druge povezave, ki jih je takšno ime sprožilo.

## Kronologija razstav Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov

Ob VIII. razstavi Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov leta 1940 v Ljubljani je bila na začetku kataloga navedena kronologija razstav kluba. Našteli so jih sedem:

- »1935 I. Razstava mladih v Ljubljani.
- 1936 II. Razstava Kl. N. v Ljubljani.
- 1937 III. Razstava Kl. N. (Kregar Stane, Sedej Maksim, Smerdu France), v Ljubljani.
- 1937 IV. Razstava Kl. N. v Ljubljani.
- 1938 V. Razstava Kl. N. (Kalin Boris) v Ljubljani.
- 1939 VI. Razstava Kl. N. v Ljubljani.
- 1940 VII. Razstava Kl. N. L. U. v Zagrebu.«<sup>28</sup>

Datumi prvih štirih razstav kot so bili zapisani v katalogu se ne ujemajo s podatki z vabil, katalogov in časopisnimi objavami. Že sam zapis zgodovine delovanja kluba

<sup>26</sup> Rajko LOŽAR, Slovenska upodablajoča umetnost v l. 1936, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 65/4a, 6. 1. 1937, p. 6.

<sup>27</sup> V tem času je bilo umetnostno delovanje kluba Sava bolj ali manj sprejeto kot uradni začetek slovenske umetnosti. Jakopič je Neodvisne tudi uradno podprl (cf. Beti ŽEROVC, *Rihard Jakopič - umetnik in strateg*, Ljubljana 2002, pp. 219–264; Beti ŽEROVC, *Slovenski impresionisti*, Ljubljana 2012, pp. 78–81, 212–214).

<sup>28</sup> VIII. razstava Kluba Neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov (Jakopičev paviljon, 20. oktober–10. november), Ljubljana 1940.

se začne z razstavo leta 1935, vendar je bila ta razstava pravzaprav leta 1936.<sup>29</sup> Tudi naslednje tri razstave so datirane z napačno letnico, vse leto prezgodaj. Vsekakor pa je zanimiv podatek, da so Neodvisni za svoj prvi skupni nastop šteli *I. razstavo del mladih slovenskih slikarjev in kiparjev*. Na njej je razstavljal deset umetnikov: poleg osmih, ki so nato postali člani kluba, še Lojze Kogovšek in Dore Klemenčič. Povezavo so umetniki že prej večkrat poudarili, med drugim so tudi ob sami uradni ustanovitvi kluba leta 1938, ko so navedli, da se je ustanovitev pripravljala dve leti in so do nje priredili že tri razstave.<sup>30</sup>

1	1937	<b>I. razstava Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 12. september 1937–3. oktober 1937)
2	1938	<b>II. umetnostna razstava Kluba Neodvisnih: Maksim Sedej, Stane Kregar, Frančišek Smerdu</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 5. junij 1938–26. junij 1938)
3	1938	<b>Ljubljana v Jeseni, Umetnostna razstava (Razstava slovenske likovne umetnosti in razstava kluba Neodvisni)</b> , (Ljubljanski velesejem, Paviljon »K«, 1.–12. september 1938)
4	1938	<b>Boris Kalin</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 18. september 1938–)
5	1939	<b>Peta umetnostna razstava Kluba Neodvisnih</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 18. oktober–1. november 1939)
6	1940	<b>Izložba savremene slovenske likovne umjetnosti, Klub Nezavisnih slovenskih likovnih umjetnika</b> (Dom likovnih umjetnosti, Zagreb, 8. september–1. oktober 1940 / podaljšana: 6. oktober 1940 /)
7	1940	<b>VIII. razstava kluba Neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 20. oktober–10. november 1940)
8	1941	<b>Umetnostna razstava Neodvisnih</b> (Celje, Mala dvorana celjskega doma, februar 1941)
9	1942	<b>Klub Neodvisnih</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 8. november 1942 – ?)
10	1943	<b>Klub Neodvisnih</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 16. maj–6. junij 1943)

<sup>29</sup> *I. razstava del mladih slovenskih slikarjev in kiparjev* (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 1. november 1936–29. november 1936), Ljubljana 1936.

<sup>30</sup> Neodvisni likovni umetniki so... 1938, cit. n. 11, p. 2.



Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov je kot skupina nastopil na šestnajstih razstavah.<sup>31</sup> Kot je razvidno s seznama, niso razstavljali le v Ljubljani, temveč tudi na Ptuju, v Celju, Mariboru in Zagrebu.<sup>32</sup> Na desetih razstavah so se predstavili samo člani kluba.

Poleg *1. razstave del mladih slovenskih slikarjev in kiparjev*, ki so jo določili sami za svojo prvo, so kot organizirana skupina sodelovali še na petih razstavah.<sup>33</sup>

1936	<p><b>I. razstava del mladih slovenskih slikarjev in kiparjev</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 1. november 1936–29. november 1936) Skupno: 10 umetnikov</p>
1938	<p><b>Prva reprezentativna razstava naše likovne umetnosti/ vslovenska razstava likovne umetnosti</b> (Maribor, velika dvorana Uniona 29. maj–26. junij 1938) Skupno: 55 umetnikov</p>
1938	<p><b>Otrok v sliki in plastiki</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana, 16. oktober–3. november 1938). Skupno: 40 umetnikov + drugo</p>
1940	<p><b>Jubilejna umetnostna razstava ob priliki štiridesetletnice prve slovenske razstave 1900</b> (Mestni dom, Ljubljana, Jakopičev paviljon, Ljubljana 31. marec–21. april 1940) – skupno 69 umetnikov Skupno: 69 umetnikov</p>
1941	<p><b>Razstava moderne slovenske oblikujoče umetnosti v Ptuj</b> (Ptuj, 9. marec–25. marec 1941) Skupno: 17 umetnikov</p>
1941	<p><b>Moderna slovenska umetnost/Arte moderna Slovena</b> (Jakopičev paviljon, Ljubljana 15. maj–22. junij 1941) Skupno: 14 umetnikov</p>

<sup>31</sup> Pregled skupnih nastopov Neodvisnih je rekonstruiran na podlagi dostopnih podatkov, objavljenih v katalogih razstav, časopisnih virih, dokumentaciji Moderne galerije in Narodne galerije ter Narodne univerzitetne knjižnice. Razstave v prvi tabeli so bile tudi v tisku omenjene kot razstave Neodvisnih. Med njimi je tudi samostojna razstava Borisa Kalina, ker so jo med razstave kluba uvrstili umetniki sami. Niso pa našteje druge razstave, kjer sta se pojavila zgolj dva ali trije njihovi člani, kot so bile na primer razstave *Mušič – Putrih* leta 1940 v Mariboru, *Sedej – Kalin* ter *Kregar – Omersa – Putrih* leta 1941 v Jakopičevem paviljonu ali monografske razstave, pri katerih ni bilo omenjeno, da je organizacija razstav potekala v sodelovanju s klubom.

<sup>32</sup> Člani kluba tudi niso živeli vsi v istem kraju. Mihelič je na primer živel na Ptuj, Mušič v Mariboru, Didek pa na Krku in v Sarajevu.

<sup>33</sup> To so bile tako prireditve najširšega tipa, kot sta bili *Reprezentativna razstava* v Mariboru leta 1938 ali *Jubilejna razstava* v Ljubljani leta 1940, kjer je bila zbrana večina slovenskih umetnikov, kot tudi manjše skupinske razstave, kjer so Neodvisni številčno celo prevladovali.

Na skupinskih razstavah so se želeli predstaviti kot posebna skupina, kar lahko razberemo tudi iz diskusije o udeležbi na razstavi v Unionu v Mariboru leta 1938. Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov se razstave sprva ni želel udeležiti, saj se DSLU ni želel preoblikovati v sindikalno organizacijo. K udeležbi jih je prepričal Zoran Mušič, ki je živel v Mariboru in je drugim članom v pismih prigovarjal, naj se razstave vendarle udeležijo zaradi lastne koristi: *»Jaz bi razstavo tako organiziral, da bi bili mi popolnoma zase, da bi se to že na prvi pogled opazilo. Tudi kritiko organiziram, da bo prišel do popolnega izraza ravno Klub Neodvisnih ... Razstava se vseeno vrši in le malokdo bo informiran, da nas ni zraven. V nasprotnem slučaju smo pa mi v prvi vrsti - in imamo od tega večjo korist kot pa če stojimo ob strani in molčimo ... Treba si je zapomniti, da smo še zelo mladi in mnogo premalo znani ... Ali ni bolje biti zraven in opozarjati nase – saj imamo vendar najboljše stvari ... Poudarjam, da je prilika, da se o Klubu Neodvisnih mnogo piše.«*<sup>34</sup> In tako je tudi bilo, saj so na razstavi doživeli uspeh tako pri kritiki kot občinstvu.

Podobna zgodba je bila ob razstavi Otroci v sliki in plastiki, ko so člani kluba postavili sledeče pogoje, ki jih je organizator razstave Telesno-kulturno društvo Atene tudi sprejelo<sup>35</sup>:

- »1. Dela članov Kluba Neodvisnih ne spadajo pod nikakršno žirijo, ker bodo na razstavo prepuščena samo ona dela, ki jih bo dovolila klubska žirija.
2. Dela članov Kluba imajo na razstavi svoj prostor.
3. Za garancijo, da bo razstava na toliki umetniški višini kakor jo zahtevajo pravila našega Kluba, mora biti v žiriji eden od članov našega Kluba.
4. Aranžma razstavnega prostora Kluba Neodvisnih izvedejo člani Kluba sami.«<sup>36</sup>

Člani kluba so si prizadevali razstavljati tudi v tujini. Posamezniki so sicer razstavljali na različnih manifestacijah izven meja Kraljevine Jugoslavije, a njihovo stremljenje je bila skupna predstavitev. Kljub temu da v virih lahko zasledimo načrte za razstave (na primer skupaj s srbskimi in hrvaškimi umetniki, so pripravljali razstavo v Pragi, razstavi Trstu in Milanu<sup>37</sup>), te niso bile realizirane. Za razstavo v Pragi so

<sup>34</sup> Pismo Zorana Mušiča Mariju Preglju, Maribor, 15. 5. 1938 cit. in: JEMO 1972, cit. n. 2, p. 10.

<sup>35</sup> Zapisnik II. seje, 24. 9. 1938, NUK, inv. št. 22/199.

<sup>36</sup> Dopis št. 31, 9.9.1938 cit. in: JEMO 1972, cit. n. 2, p. 13.

<sup>37</sup> Razstava mladih jugoslovanskih likovnih umetnikov v Pragi, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 66/160a, 15. 7. 1938, p. 5.



3. Vabilo na razstavo Skupine mladih slovenskih slikarjev in kiparjev. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica

se leta 1938 začeli pogajati z zvezo čeških likovnih umetnikov Mánes, odpreti pa bi se morala decembra 1938 v paviljonu društva likovnih umetnikov. Čehi so pokazali zanimanje in Neodvisni so k sodelovanju želeli pritegniti še umetnike iz Zagreba in Beograda, razstava pa bi bila poimenovana *Mladi jugoslovanski likovni umetniki*. Vabilu so se odzvali Frane Šimunović, Karlo Napravnik in Radeta Stanković. Vendar so v Beogradu naleteli na ovire, saj je ministrstvo za prosveto odlašalo z izdajo dovoljenja, kljub priporočilu Franceta Steleta.<sup>38</sup> Po drugi strani pa so v Pragi razstavo podprli s pokroviteljstvom že najvišji predstavniki mesta in akademije znanosti in umetnosti.<sup>39</sup> Zato so se v klubu odločili, da bodo razstavo tudi zaradi težke politične situacije na Čehoslovaškem začasno odpovedali.<sup>40</sup> Za razstavo v Italiji so se pogajali z italijansko sindikalno organizacijo v Trstu in milansko založbo-galerijo *Del Millione*, vendar tudi tukaj ni šlo kot načrtovano. Najprej iz Rima niso pravočasno dobili dovoljenja,<sup>41</sup> ko je bilo to urejeno, so določili datum razstave - marec oziroma april 1940.<sup>42</sup> Zaradi začetka vojne je tudi ta razstava ostala neizvedena.

<sup>38</sup> JEMO 1972, cit. n. 2, pp. 11–12. Asja Jemo Krečič navaja tudi pismo Kregarja, ki ga je 3.8.1938 klubskim tovarišem poslal iz Prage in v njem o možnem razlogu, zakaj ministrstvo za prosveto tako dolgo odlašala izdati dovoljenje za razstavo v Pragi. Kregar je zapisal: »... *Pri nas je pač tako. Nam ne zaupajo, smo pač Neodvisni. Tu pri Čehih bi dobil takoj vse*«.

<sup>39</sup> JEMO 1972, cit. n. 2, p. 12

<sup>40</sup> Zapisnik II. seje, 24. 9. 1938, cit. n. 35.

<sup>41</sup> Zapisnik IX. seje, 18. 5. 1939, NUK, inv. št. 22/199.

<sup>42</sup> Zapisnik X. seje, 26. 6. 1939, NUK, inv. št. 22/199



4. Fotografija dela razstave, kjer so razstavljali Neodvisni, objavljena v katalogu razstavljenih del na umetnostni razstavi Velesejemske prireditve »Ljubljana v jeseni«, 1938

Poleg razstavljanja so jih zanimali študijski obiski evropskih prestolnic, na prvem mestu Pariza.<sup>43</sup> Štipendij jim ni uspelo pridobiti,<sup>44</sup> ker so bili brez denarja, so se znašli in priredili dva umetniška plesa, ki so bili med Ljubljančani priljubljen način zabave. Prvi umetniški ples se je imenoval *En España*. Drugi »elitni umetniški ples« Neodvisnih je bil organiziran pod geslom »Pariz 1938«.<sup>45</sup> Umetniki so pripravili velika umetniška dela, s katerimi so okrasili prostor Kazine, na sredo pa postavili kopijo *Miloške Venere* iz Louvra. Dobiček od plesa je bil namenjen »za študijske podpore mladim slovenskih talentom«.<sup>46</sup> K organizaciji so pristopili zelo

<sup>43</sup> V Pariz so si Neodvisni posebej želeli leta 1937, ko so bile tam na ogled dve pomembni razstavi »neodvisnih« umetnikov in velika svetovna razstava. Velika razstava *Maîtres de l'art indépendant (1895–1937)* je bila v Petit Palaisu. Ob njej je potekala še manjša razstava *Origines et développement de l'art international indépendant* v Musée du Jeu de Paume (cf. Kate KANGASLAHTI, The (French) Origins and Development of International Independent Art at the Musée du Jeu de Paume in 1937, *MODOS – revista de história da arte*, 2, 2018, pp. 9–31).

<sup>44</sup> Francoski inštitut v Ljubljani je bil sicer ustanovljen leta 1921, tako da so tudi slovenski kulturniki in intelektualci lahko dostopali do štipendij francoske vlade, vendar je ni dobil nobeden izmed likovnih umetnikov. Morda tudi zato, ker je o štipendijah odločala jugoslovanska komisija v Beogradu, v kateri so bili predstavniki francoske ambasade in univerz, ki bi naj imele pomemben vpliv na izbor štipendistov, v Ljubljani pa ni bilo likovne akademije (Peter VODOPivec, *Francoski inštitut v Ljubljani 1921–1947 / L'institut français de Ljubljana 1921–1947*, Ljubljana 2013, pp. 26–31).

<sup>45</sup> Izza kulis elitnega umetniškega plesa, *Jutro*, 19/35, 11. 2. 1938, p. 4.

<sup>46</sup> Priprave za ples naših umetnikov, *Jutro*, 19/42, 19. 2. 1938, p. 3.

resno in pristop umetnikov je očaral udeležence plesa. Ob vratih sta goste sprejemala Nikolaj Pirnat in Boris Kalin. Da bi zadostili vsem okusom, sta ples pospremila džezovska glasba in operni pevec. Ples je trajal do policijske ure, da so se lahko gostje v njihovi družbi čim dlje zabavali.<sup>47</sup>

S prireditvijo plesov je klub kril tudi stroške razstav. Financiral se je še s članarini in odstotkom od prodanih del. Denar, ki je ostal v skupni blagajni po nakupu slikarskega materiala, razstav, katalogov in promociji, so si lahko izposodili vsi člani Kluba.

## Razstave Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov in kritiški sprejem

Odpri razstav so se začela z govori umetnikov ali likovnih kritikov in so jih pogosto prenašali po radiu ter občasno ponatisnili v časopisu. Katalogi razstav so bili relativno dobro opremljeni s slikovnim gradivom, organizirali pa so tudi obrazstavni program. Sami člani kluba so tudi objavljali programsko informativne članke s slikovnimi prilogami v časopisih in revijah ter tako širši javnosti predstavili svoja dela. Zaslombo so imeli v časopisu *Jutro*, kjer so bile praviloma bolj naklonjene kritike in več objav. Poleg liberalne politične usmerjenosti *Jutra*, ki so ji verjetno pripadali tudi Neodvisni, ni najbrž nezanimljiv podatek, da je bil sodelavec časopisa Nikolaj Pirnat. Z objavami v reviji *Umetnost* jih je podpiral tudi Miha Maleš.

Kritiški odzivi na *I. razstavo del mladih slikarjev in kiparjev* (1936), ki jo je z otvoritvenim govorom pospremil Rajko Ložar, so bili zadovoljivi in obisk dober.<sup>48</sup> Izpostavljeni očitki so se nanašali predvsem na pomanjkanje enotnega programa.<sup>49</sup> Nekaj črnila pa je bilo prelitega na temo mladosti umetnikov. Kritiki so opazali, da kljub naslovu med njimi niso le rosno mladi ustvarjalci, a po drugi strani so vzeli mladost kot olajševalno okoliščino, saj so polagali upe predvsem na njihov nadaljnji umetniški razvoj.<sup>50</sup> Največ naklonjenosti sta si pridobila France Mihelič in France Pavlovec, izpostavljen je bil tudi Maksim Sedej.

<sup>47</sup> Elitni ples neodvisnih likovnih umetnikov, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 19/43b, 21. 2. 1938, p. 4.

<sup>48</sup> Rekord umetniške razstave, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 17/45, 9. 11. 1936, p. 2.

<sup>49</sup> Karel DOBIDA, Tri razstave, *Ljubljanski zvon*, 57/2, 1937, p. 75.

<sup>50</sup> Naši mladi kiparji in slikarji, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 64 /258a, 8. 11. 1936, p. 9; Č. [Čoro] ŠKODLAR, Kaj nam je pokazala razstava mladih, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 17/281, 4. 12. 1936, p. 3–4.

Na naslednji razstavi leta 1937 so se v javnosti prvič predstavili kot Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov. Kot gost se jim je pridružil zagrebški kolega Slavko Šohaj. Otvoritvena govora sta imela Nikolaj Pirnat in Zoran Mušič. Mušičev govor je obveljal kot manifest Neodvisnih in bil natisnjen v *Slovincu* in *Jutru*.<sup>51</sup> V njem so člani kluba predstavili svoj odnos do umetnosti in umetnostnih vplivov: »Zagovarjali bomo torej vsak vpliv, ki bo šola za pošteno delo, ki bo služil za vzgon in poglobitev subjektivnega gledanja v realnost in za ustvarjanje pristnega in našega.« Postavili so se proti simboliki in ekspresionizmu in se zavzeli za bolj realistično smer v umetnosti ter za ukvarjanje s slikarskimi problemi. Postavili so tudi jasne zahteve likovni kritiki,<sup>52</sup> česar vsi pisci niso najbolje sprejeli.<sup>53</sup>

Fran Šijanec je strnil pozitivne strani razstave v štiri točke. Najprej je izpostavil odkritje izredne umetniške moči v nadpovprečnih delih in na splošno višjo kakovost celotne razstave, kot je bila na dotedanjih podobnih nastopih. Organiziranje »notranje harmoničnega kolektiva« se mu je zdelo propagandno pomembno, ne le za določeno skupino, temveč za celotno slovensko umetnost. V tretji točki je podal mnenje glede njihove slogovne opredelitve, ki jo je videl kot »*afirmacijo dognanih sodobnih likovno-estetskih vrednot, za stil nove generacije*«, in nazadnje še obči pomen umetnosti in te razstave za svobodo človeštva, v nasprotju z vojno, nasiljem, lažmi in krivicami.<sup>54</sup>

Da bi razstava dosegla večji krog občinstva, so umetniki poskrbeli za njen delni prenos iz Jakopičevega paviljona v izložbeno okno »*Bonačeve trgovine v Šelenburgovi ulici*«. <sup>55</sup> Prve dni sta bila tam deli Kurent Nikolaja Pirnata in *Mlini* Zorana Didka. Poleg tega so podaljšali odpiralne ure, da je bila razstava odprta ob večerih, in pripravili pester spremljevalni program, ki je vključeval vodstva in koncert. Ob klavirski spremljavi je nastopal priljubljeni član opere Aleksander Kolacio. V dnev-

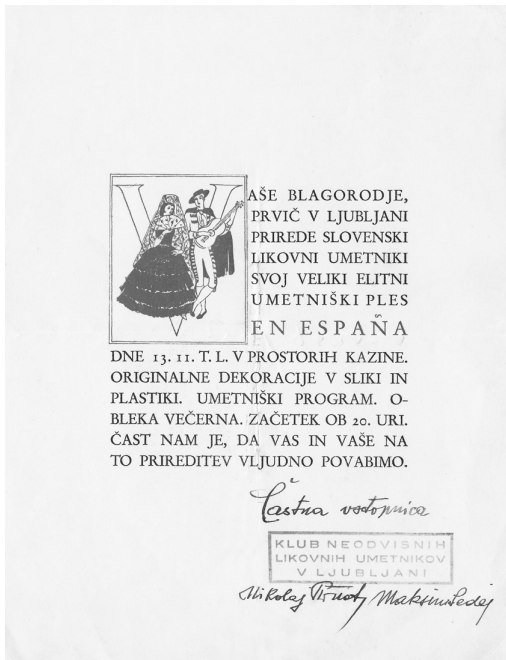
<sup>51</sup> Nastop kluba neodvisnih, 14. 9. 1937, cit. n. 22, p. 5V *Jutru* pa je bil zadnji del, kjer govorijo o svojem programu in kritiki, izpuščen. (Izpoved mladega rodu likovnikov, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 18/214, 14. 9. 1937, p. 7).

<sup>52</sup> Nastop kluba neodvisnih, 1937, cit. n. 22, p. 5.

<sup>53</sup> Stane Mikuž nad sugestijami mladih umetnikov, kako bi moral delati, ni bil najbolj navdušen in se je ob to pikro obregnil v svoji dvodelni kritiki. Cf. [Stane MIKUŽ], Razstava kluba „Neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov“, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 65/220a, 25. 9. 1937, p. 5; Stane MIKUŽ, Razstava Kluba Neodvisnih (Nadaljevanje.), *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 65/221a, 26. 9. 1937, p. 7.

<sup>54</sup> F. [Fran] ŠIJANEC, Razstava Kluba neodvisnih, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 18/218, 18. 9. 1937, 218., p. 7.

<sup>55</sup> Na velesejmu pospravljajo in zaklepajo, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 18/214, 14. 9. 1937, p. 3.



5. Vabilo na umetniški ples Neodvisnih. Ljubljana, Narodna galerija, Windischerjeva zupuščina

nem časopisju so bile že pred odprtjem kot napovedniki objavljene izjave Pirnata, Mušiča, Putriha in Zdenka Kalina.

Peta umetnostna razstava leta 1939 v Jakopičevem paviljonu je vzbudila morda največ zanimanja domače javnosti ter medijskih odzivov. Odprtja so se udeležili predsednik Narodne galerije Fran Windischer, njen upravnik Ivan Zorman, ban Dravske banovine ter načelnik kulturnega oddelka mestne občine. Nagovora sta imela predsednik kluba Stane Kregar in predsednik DSLU Saša Šantel, v imenu DSLU. Razstava je bila s strani kritikov sprejeta z naklonjenostjo, prislužila si je celo nekaj slavospevov, češ da je »brez dvoma ena najboljših, kar smo jih videli po vojni«. <sup>56</sup> in »vzbudila presenečenje, skoraj bi rekli: majhno senzacijo.« <sup>57</sup> Prepričali so tudi nekatere skeptike. Karlu Dobidi se je celo zapisalo, da takšne enotnosti v slovenskem povojnem slikarstvu še ni bilo. <sup>58</sup> Zadržan je ostal France Mesesnel, pa še njemu so se Neodvisni zdeli najbližje sodobnemu ustvarjanju. <sup>59</sup> Stane Mi-

<sup>56</sup> Odlična razstava Neodvisnih, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 20/235a, 9. 10. 1939, p. 8.

<sup>57</sup> -o [Božidar BORKO], In margine nove razstave, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 20/236, 10. 10. 1939, p. 7.

<sup>58</sup> Karel DOBIDA, Razstava neodvisnih, *Ljubljanski zvon*, 59/8, 1939, p. 509.

<sup>59</sup> France MESESNEL, Likovna umetnost – Jesenski razstavi v Ljubljani, *Sodobnost*, 7/11, 1939, p. 537.



6. Fotografija objavljena ob članku: Priprave za ples naših umetnikov, Jutro. 19/42, 19. 02. 1938, str. 3

kuž je ob razstavi objavil več kritik.<sup>60</sup> Največji prispevek razstave je videl v tem, da se jim je »posrečilo, kar je gotovo veliko čudo, razgibati slovensko javnost, da se v lepem številu udeležuje ogleda razstave in kar je glavno, da se za njo tudi v resnici zanima.«<sup>61</sup> Kljub temu je večkrat izpostavil preveč vidne vplive zlasti francoske umetnosti. Mikuževe opazke v krogu Neodvisnih niso ostale neopažene. Tako je Igor Torkar v šaljivi rubriki Jutra objavil pesem z naslovom *Nova slikarija*.<sup>62</sup> V besedilu, objavljenem v *Jutru*, je Zoran Mušič umetnost Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov in odzive nanjo slikovito ponazoril s primeri iz francoske zgodovine slikarstva in vzpostavil povezavo s slovenskimi impresionisti. S tem je že-

<sup>60</sup> Mikuž je v *Slovcu* nadomestil Rajka Ložarja in postal tudi osrednji kritik revije *Dom in svet*. Bil je eden ostrejših kritikov kluba.

<sup>61</sup> Stane MIKUŽ, Peta umetnostna razstava „Neodvisnih“ v Jakopičevem paviljonu, *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 67/236, 14. 10. 1939, p. 8.

<sup>62</sup> Pesem Igorja Torkarja (Boris Fakin) je parodija Prešernove Nove pisarije. Kakor je France Prešeren napadal Kopitarja, Ravnikarja in druge, ki so napadali njegovo bolj svetovljansko poetiko in zagovarjali preprosto, ljudsko poezijo, tako je Torkar napadel konservativno likovno kritiko (za pomoč se zahvaljujem dr. Luki Vidmarju). V Torkarjevi pesmi se pogovarjata „Mali trinajstič“ in „Veliki kritik“. Prvi izrazi željo, da bi rad bil slikar pri Neodvisnih, kritik pa mu to odsvetuje, saj po njegovem mnenju to ni prava pot, kajti umetniki preveč posnemajo francosko umetnost. Prepričuje ga, naj raje posluša njegov nasvet in se odloči za cerkveno umetnost. Z likovnim kritikom je bil mišljen Stane Mikuž (»Mikuževa vaga«, »Slovenca“ kritike te bodo mlele«). (Igor TORKAR, *Nova slikarija*, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 20/258a, 6. 11. 1939, p. 4).





7. Nikolaj Omersa, Osnutek za plakat II. Umetniškega plesa kluba NC-PARIS 1938, 1938, zasebna last.

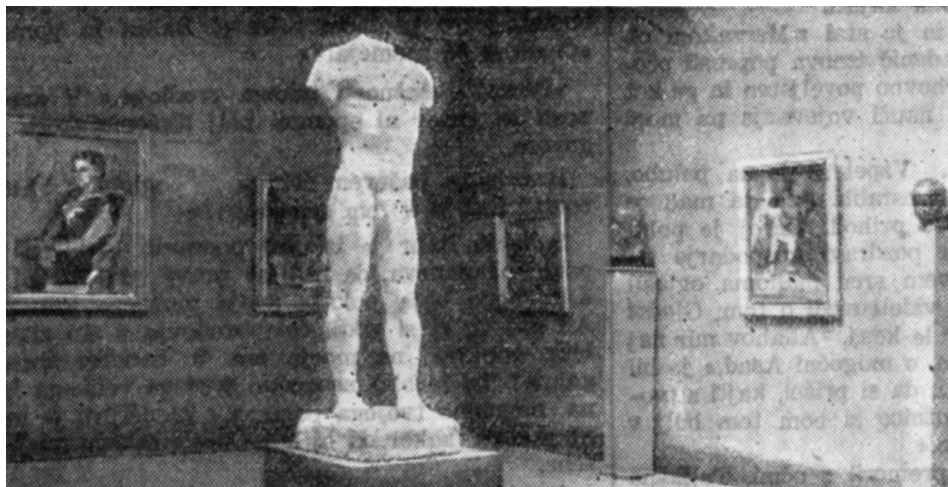
lel pokazati, da podobno kot že poprej v zgodovini umetnosti, sedaj na njih letijo kritike tistih, ki prave umetnosti ne razumejo.<sup>63</sup>

Leta 1940 je Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov priredil dve razstavi, in sicer v Zagrebu in Ljubljani. Razstava v Zagrebu je bila v Domu likovnih umetnosti, spremljal jo je katalog s kar 24 reprodukcijami in predgovorom umetnikov v hrvaškem jeziku. Na odprtju je uvodnemu nagovoru Kregarja sledil govor Bratka Krefta. Književnik je bil med hrvaškim občinstvom dobro poznan, saj je tam večkrat predaval.<sup>64</sup> Odprtja so se udeležili tudi pomembni predstavniki vlade in hrvaške kulturne sfere ter veliko zagrebških slikarjev in kiparjev.<sup>65</sup> Na razstavi je bil na ogled prerez ustvarjanja članov skupine zadnjih let. Sedej je imel sicer najboljša dela hkrati razstavljena na Beneškem bienalu.

<sup>63</sup> Zoran Mušič, Umetnik in občinstvo, *Jutro: ponedeljska izdaja*, 20/253, 30. 10. 1939, p. 3.

<sup>64</sup> MK, U domu likovnih umjetnosti otvorene su dvije slikarske izložbe dvanaestorice slikara iz Ljubljane i desetorice iz Beograda, *Novosti*, 9. 9. 1940, p. 6; Dvije zanimljive umjetničke priredbe, *Jutarnji list*, 29. 9. 1940, p. 7; Danas se otvara izložba slovenskih likovnih umjetnika, *Jutarnji list*, 29. 9. 1940, p. 13.

<sup>65</sup> Izložba suvremene slovenske likovne umjetnosti, *Hrvatski dnevnik*, 5, 9. 10. 1940, p. 2.



8. Fotografija, objavljena ob članku »Razstava Kluba neodvisnih« s pripisom: »Pogled na levi razstavni prostor z velikim moškim aktom Zdenka Kalina na sredini«, *Jutro*, 18. 9. 1937, 18/218, str. 7.

Razstava je dobila v hrvaških medijih relativno veliko pozornosti.<sup>66</sup> Bila je prodajno uspešna in dobro obiskana, zaradi zanimanja pa celo podaljšana.<sup>67</sup> Neodvisni so tudi sami prispevali k svoji prepoznavnosti, saj so „dežurali“ na razstavi in odgovarjali na vprašanja, popeljali do razstavljenih del ter navezovali stike s stanovskimi kolegi. »*Simpatični umetnik Mušič*«, kot ga je označil *Hrvatski dnevnik*, je bil v Zagrebu do konca meseca, nato pa je moral v vojsko.<sup>68</sup> V Zagrebu je bil tudi Evgen Savjovic in proti koncu razstave sta se pridružila še Marij Pregelj in Nikolaj Omersa.<sup>69</sup>

Hrvaški pisci so ob razstavi poudarjali krepitev odnosa med slovenskimi in hrvaškimi umetniki in namen Neodvisnih, da predstavijo slovensko likovno umetnost. V njihovih delih so videli „slovensko“ umetnost, pogosto je bilo izpostavljeno šolanje umetnikov v Zagrebu, kar so tudi sami omenili v katalogu. Najbolj jih je prepričal Mušič, pričakovanega uspeha pa ni doživel Pavlovec, ki mu je hrvaška kritika

<sup>66</sup> Istočasno z razstavo Neodvisnih je bila v Domu likovnih umetnosti razstava desetih umetnikov iz Beograda, katerim pa je kritika, vsaj v člankih, ki so pokrivali obe razstavi, namenila precej manj prostora. Cf. Interes za izložbe slovenskih i srbskih slikara i kipara, *Jutranji list*, 29, 10. 9. 1940, p. 13.

<sup>67</sup> Cf. Dr. O. A. [Anton AMBROŽ], Ob sklepu razstave Neodvisnih v Zagrebu, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 21/236, 9. 10. 1940, p. 3; Na izložbi slovenske likovne umjetnosti, *Hrvatski dnevnik*, 5, 28. 9. 1940, p. 3; Produljenje izložbe u domu likovnih umjetnosti, *Jutarnji list*, 29, 29. 9. 1940, p. 13.

<sup>68</sup> Na izložbi slovenske, 1940, cit. n. 67, p. 3.

<sup>69</sup> Dr. O. A., 1940, cit. n. 67, p. 3.



9. France Mihelič, Mrtvi kurent, tempera, les, 1938. Ljubljana, Moderna galerija

očitala ujetost v Becičeve poteze, pri tihožitjih akademizem in lirično sladkobnost v krajinah. To je povzročilo začudenje slovenske kritike in tudi samih slikarjev, saj ga je Mušič v pogovoru z novinarjem ob razstavi označil kot »*najpopularnejšega slovenskega slikarja*«.70 O zagrebški razstavi so poročali tudi v slovenskih medijih. Umetniki so imeli v Jutru kratek intervju, kritiki iz *Obzora* in *Novosti* sta bili celo prevedeni in objavljeni v *Slovcu*.

Kot študentje so bili nekateri člani Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov včlanjeni v slovensko društvo v Zagrebu *Narodno knjižnico in čitalnico* pozneje poimenovano *Narodni dom*. Društvo je prirejalo tudi kulturne dogodke in na Mušičevo pobudo so se angažirali pri pripravi razstave. Vendar v klubu niso bili zadovoljni s stopnjo podpore. Društvo *Narodni dom* je svojo vlogo pri sodelovanju na razstavi videlo drugače. Sklenili so, da bodo Klubu neodvisnih likovnih umetnikov poslali protestno pismo, v katerem bodo pojasnili, da so se predstavniki društva udeležili odprtja in aktivno sodelovali pri pripravah na razstavo, saj so

70 Na izložbi slovenske, 1940, cit. n. 67, p. 3.

napisali več kot tisoč vabil. Stane Kregar bi jim naj obljubil, da bodo Slovenci pred skupnim obiskom razstave deležni še predavanja o slovenski umetnosti v prostori družstva.<sup>71</sup> Do česa pa najverjetneje ni prišlo.

Sledila je *VIII. razstava Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov* v Ljubljani, ki je bila skoraj v celoti, z izjemo odkupljenih del, ponovitev zagrebške. Katalog ni vseboval predgovora, temveč le že omenjeno zgodovino skupnih nastopov in očitno ni najboljše ustrezal razstavljenim delom.<sup>72</sup> Kritiki so umetnike ocenjevali z dveh nasprotujočih si gledišč. Del piscev jim je odrekal narodnost in slovenskost v umetnosti ter očital preveliko navezanost na zahodne vzore, medtem ko je drugi pol ravno to prepoznal kot najboljšo možno rešitev za slovensko umetnost. Leta 1940 v času ljubljanske razstave je to vprašanje najbolj eskaliralo in med umetniki in kritikom Stanetom Mikužem se je odvila burna razprava glede nacionalnega izraza v umetnosti neodvisnih.<sup>73</sup>

\* \* \*

Razstave Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov po kakovosti in odmevnosti izstopajo iz povprečja tedanje umetniške produkcije in pomenijo pomemben prelom v takratnem umetnostnem življenju.<sup>74</sup> V precej kratkem času so se uspešno uveljavili v slovenski umetnosti kot skupina, ki sicer ni homogena po likovnem izrazu, a predstavlja umetnostno kakovost. Skupen nastop jim je nedvomno pomagal lajšati finančni položaj, saj so bile v tridesetih letih razmere za preživetje vse prej kot idealne, redno razstavljanje in pojavljanje v medijih pa je omogočalo več naročil in prodajo del.

Njihov prodor je povezan z dobro organiziranostjo, spretno zastavljeno strategijo razstavljanja, komuniciranja z občinstvom in mediji ter samozavestnim nastopom. V izjavah so se spretno navezovali na tako imenovane začetke slovenske

<sup>71</sup> Arhiv Slovenskega doma, Zapisnik V. seje Odbora družstva, 24. september 1940.

<sup>72</sup> I [Ludvik MRZEL], Razstava »Neodvisnih«, III, *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 21/261, 7. 11. 1940, pp. 3–4.

<sup>73</sup> Cf. Asta VREČKO, Vzpostavljanje nacionalnega izraza v delovanju Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov, *Ars & humanitas*, 9/2, 2015, pp. 95–98.

<sup>74</sup> Do takšnega sklepa je prišel tudi Peter Krečič, ki je v analizi likovne kritike med vojnama ravno začetek delovanja Neodvisnih leta 1936 postavil kot uvod v zadnje, tretje obdobje v likovni umetnosti med obema vojnama. (Peter KREČIČ, Slovenska likovna kritika med obema vojnama, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 11–12, 1976, p. 265). Tudi Tomaž Brejc je izpostavil, da so bili Neodvisni tisti, ki so rešili zastoj kvalitetne slikarske produkcije tik pred vojno (BREJC 1991, cit. n. 4, p. 151).

ČAST NAM JE POZVATI VAS NA SVEČANO  
 OTVORENJE IZLOŽBE MLADE SLOVENSKE  
 LIKOVNE UMJETNOSTI U NEDJELJU 8. RUJNA 1940  
 U 11 SATI U DOMU LIKOVNIH UMJETNOSTI NA  
 TRGU KRALJA PETRA I.

KLUB NEZAVISNIH  
 SLOVENSkih LIKOVNIH UMJETNIKA

10. Vabilo za otvoritev razstave  
 v Zagrebu. Ljubljana, Narodna  
 galerija, Windischerjeva  
 zapuščina.

umetnosti in se na eni strani predstavljali kot njihovi dediči, a hkrati kot prinašalci novosti. V skupini ni bilo večjih slogovnih odstopanj. Morda je najbolj vidno izjemo predstavljal nadrealist Stane Kregar, ki pa v sočasni kritiki ni doživel resne zavrnitve.<sup>75</sup> Na razstavah ni bilo radikalnejših vsebinskih odklonov, razen kakšnih družbeno-kritičnih del nekaterih avtorjev, predvsem Nikolaja Pirnata, Franceta Miheliča in Maksima Sedeja. Vse to, postavljeno v kontekst zaostrenih družbenih okoliščin konec tridesetih let 20. stoletja, pa je pripomoglo k njihovi priljubljenosti.

Med drugo svetovno vojno in po njej so nekdanje člane Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov doletele različne usode. Vsi so še naprej delovali kot umetniki in kulturni delavci, nekateri med njimi tudi kot profesorji na novoustanovljeni akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. V slovenski umetnostni zgodovini pa je tudi obveljal izraz »generacija Neodvisnih«. Večino članov kluba še danes prištevamo med ključne osebnosti slovenske in jugoslovanske umetnosti 20. stoletja.

---

Viri ilustracij: Narodna galerija (1, 5, 10); Narodna in univerzitetna knjižnica (3); Moderna galerija, Ljubljana – foto Matija Pavlovec (7), foto Lado Mlekuž, Matija Pavlovec (9); po starejših publikacijah (2, 4, 6, 8)

---

<sup>75</sup> KREČIČ 1976, cit. n. 74, p. 267. Več o Kregarjevem nadrealizmu in njegovem sprejemu v: BREJC 2010, cit. n. 4, pp. 96–149.

---

## The Independent Group of Slovenian Artists

---

### SUMMARY

At the start of the 1930s, a new generation of artists, educated at the Academy of Fine Arts in Zagreb, stepped on the Slovenian art scene. The most prominent among them were assembled in the Independent Group of Slovenian Artists, the Independents for short, and their art left an indelible mark on that period in history.

In the broadest sense, the Independent Group was comprised of fourteen Slovenian painters and sculptors, though all fourteen never appeared at the same exhibition together. The members of the Group were: Zoran Didek, Boris Kalin, Zdenko Kalin, Stane Kregar, France Mihelič, Zoran Mušič, Nikolaj Omersa, France Pavlovec, Nikolaj Pirnat, Marij Pregelj, Karel Putrih, Maksim Sedej, Frančišek Smerdu, and Evgen Sajovic. It must also be said that the activities of each individual artist were distinct and that each one also exhibited their work outside of the Group, making their own impression on the Slovenian art scene.

In their aspiration for the broadest social recognition, the Independents utilised various strategies. They were aware of the strength of the media and made good use of them for the purposes of popularising their art. The name they selected for themselves is also interesting and raises the question from what or whom the Independents were or were striving to be independent. They wished to position themselves into the continuity of Slovenian art and present their work as its organic development. At the same time, their chosen name walled them off from innumerable matters and asserted their independence. We can learn something about the naming process from the statements the members themselves made on various occasions about taking the French as their model. Furthermore, they were not the first in the former Kingdom of Yugoslavia to adopt such a name.

Sometimes, the Independents were criticised for being too closely connected with Zagreb professors, namely, for their foreign influences (in addition to the influence of the Zagreb professors, especially the influence of French art). In response, the artists themselves consistently emphasised their search for a unique artistic expression, which was, of course, a Slovenian artistic expression, in their opinion.

In the course of their work and promotion, the Independents used many strategies to increase their visibility and presence in the media, ensuring a greater connection with their audience and, in the final analysis, their survival. The Group's successful emergence on the art scene was due to their considerable individual artistic talents, the quality art education they received at the Academy of Fine Arts in Zagreb, the eagerness with which they worked, and their excellent organization. They succeeded in their endeavour because they had managed, in a short amount of time, to position themselves within Slovenian art as a group which, while somewhat lacking in homo-

geneity of artistic expression, nevertheless represented artistic quality. And all of this, placed in the context of the social circumstances at the end of the 1930s, also contributed to their popularity.

During and after the Second World War, different fates befell the Group members. Today, each and every one of them is counted as a major figure in Slovenian art history, not only when it comes to Slovenian but also Yugoslavian 20<sup>th</sup> century painting. Despite the fact that former members helped shape Slovenian art in significant ways even after the war, the activities of the Group itself have never been closely examined in art history before. Hence, along with a number of their exhibitions, my paper attempts to present the fundamental characteristics of the Group's activities and the reception they received.